

NOTE LEXICALE ȘI ETIMOLOGICE

Volumele din seria nouă a DLR vor cuprinde în întregime litera L, atât partea publicată în seria veche a dicționarului (**L – Lojnită**), cât și părțile rămase neredactate. Notele de față sunt redactate pe baza manuscrisului literei L, în special partea a 2-a, din *Dicționarul limbii române* (elaborat sub egida Academiei Române), cuprinzând unele materiale elaborate, într-o primă formă, la Iași, și completate în cadrul grupului de cercetare de la Institutul „Sextil Pușcariu” din Cluj-Napoca cu masivele părți care lipseau, volumul urmând a fi definitivat în cadrul aceluiași grup de lexicografi¹. Partea a 2-a din litera L cuprinde cuvintele începând cu *li-* până la sfârșit. Întrucât după redactarea acestor note a apărut volumul *Micul dicționar academic* care include și litera L, am făcut referirile de rigoare, atunci când cuvântul pe care îl discutăm este redactat și acolo².

Lâgâlie s.f. ‘glie’, atestat în Boița, pe lângă Sibiu (ALR I 950/122), este o variantă lexicală (rezultată prin asimilare *r-l > l-l*) a lui *râgâlie* ‘îngrămădire de crengi și plante pe malul apelor curgătoare’; adăugăm sensul respectiv la cele cunoscute și publicate în DLR la litera R.

Lălă s.f., adj.: cuvântul circulă prin Oltenia ca substantiv ‘femeie leneșă’ (GR. S. V, 121) și ca adjectiv (despre femei) ‘murdară, neîngrijită și leneșă’ (LEXIC. REG. 37, 49); a rezultat prin derivare regresivă de la adj. *lălău*.

Leabă s.f. ‘cuvânt cu care se cheamă câinii’, apare în CHEST. V 77/92, provenind din Vad – Sighetul Marmației (scris *liabă*, fără a fi indicat accentul). Este redactat în manuscrisul DLR cu accent pe prima silabă (*liabă*), ca un sens al lui *libă* interj. ‘strigăt cu care se cheamă găștele, p. ext. rațele’, folosit prin Transilvania, Maramureș, Bucovina, și care provine din magh. *liba* ‘gâscă’. Pare puțin probabil ca termenul să se fi extins de la chemarea găștelor la chemarea câinilor, mai degrabă pare alt cuvânt: prin modul de utilizare și prin aria de circulație (Maramureș), este mai apropiat de interj. *leabă* (cu varianta *leava*) ‘cuvânt cu care i se impune câinelui să tacă’, comunicat din Maramureș de A. P. Bănuț (cf. DA). Vezi și *leapă*. În MDA informațiile respective sunt împărțite între două cuvinte: *leábă*¹ interj. (ca variantă la *leavă*) și *liábă* interj. (ca variantă la *libă*).

¹ Pentru economie de spațiu, vom utiliza, pe cât posibil, siglele *Dicționarului limbii române*.

² *Micul dicționar academic (MDA)*, vol. III (*I-PR*), București, Editura Univers Enciclopedic, 2003.

Leápă s.f. este înregistrat în nord-vestul Transilvaniei la TEAHA, C. N. 238, ca termen depreciativ pentru ‘gură’ ca organ al vorbirii. Credem că este același cuvânt cu *leabă* de mai sus și ar trebui lucrat ca variantă la *leópă* (scris și *liopă*) ‘gură (care vorbește mult)’, având și forma *leoapă*, cuvânt cu circulație prin Moldova și Bucovina, care este un postverbal al lui *leopăi* ‘a vorbi mult, a flecări’, la rândul lui provenit, pentru această zonă de circulație, din ucraineană (cf. DA s.v. *leopă*); amintim că, pentru a-i impune cuiva tăcerea, se mai folosește, familiar, și *gura!*

Având în vedere cele de mai sus, socotim că toate aceste forme lexicale (*leabă*, *leavă*, *leapă*) ar trebui grupate ca variante sub cuvântul-titlu *leapă*.

Libán s.m. ‘nume dat unui câine de vânatoare’, provenit din H IV 10 (localitatea Băleni-Sârbi, aproape de Târgoviște), este redactat în DA. Deși este nume propriu, practica în DA era de a introduce în dicționar și numele de animale, dintre care unele sunt legate etimologic de cuvinte ale limbii. Numele *liban* se aseamănă întrucâtva ca formă cu *lipcan*, care este, de asemenea, un nume dat unui câine de vânatoare (H II 12, localitatea Blăjani, aproape de Râmnicul Sărat), pus în DA împreună cu numele unei populații de tătari care îndeplineau adesea slujba de curieri; ca origine, termenul *liban* poate fi apropiat de verbul *a libăni* (vezi *infra*), având în vedere aspectul ogarilor (cf. și expresii ca *a avea pântecul lipit de foame*, în DA s. v. *lipi*).

Libăni vb. IV. refl. din nord-estul Olteniei ‘a flămânzi foarte tare’ (LEXIC REG. II, 28) este o variantă a verbului *a lipăni* ‘a flămânzi’, provenit de la termenul *lipan* (Iht.), cu aluzie la o caracteristică a peștelui respectiv, lăcomia, după cum se explică în DA (s.v. *lipan*).

Libăriță s.f. ‘coacăză’, înregistrat lângă Beiuș, în Holod (LEXIC REG. II, 90), este o variantă a substantivului *limbăriță* ‘umflătură sub limbă’, prin analogia formei fructului cu forma acestui simptom al bolii.

Libră s.f.: alături de sensurile ‘monedă’ și ‘unitate de măsură a greutateii’ (din lat. *libra*), sunt puse (cf. MDA) și următoarele, cu circulație prin Transilvania: (Ornit.) ‘nagăț’ (*Vanellus vanellus*), atestat la BĂCESCU, PĂȘ. 108, COMAN, GL., ‘fată’ (COMAN, GL.) și ‘femeie de moravuri ușoare’ (BUGNARIU, N., VAIDA). Sensul ornitologic este un omonim pentru explicarea originii căruia putem recurge la o apropiere de magh. *liba* ‘rață’ (cf. și rom. *libă* interj.), între cele două păsări existând o oarecare asemănare; față de acesta, ‘fată’ ar fi un sens figurat care sugerează vioiciunea acelei păsări, după cum un alt sens figurat ar fi și ‘femeie de moravuri ușoare’. Cf. și *libuț*, *libuță*.

Librúță s.f. este numele dat unui ‘pește mic și lat’, termen înregistrat în ALR I 1 746/30 din Ferendia (lângă Reșița). Peștele respectiv fiind asemănător ca formă cu o monedă, ar putea fi un derivat de la *libră* (cu suf. *-uță*), sensul de ‘monedă’ al cuvântului având circulație, în perioada efectuării anchetelor, și în zona Banatului (cf. GR. BĂN., L. COSTIN, GR. BĂN.).

Libúț subst., **libúță** s.f.: avem de-a face cu două cuvinte apropiate ca formă, ambele cu circulație în Transilvania, care sunt redactate ca un singur cuvânt-titlu (cf. MDA).

Libuț s.m. ‘nagăț’ (*Vanellus vanellus*) are numeroase atestări (LB, POLIZU, PONTBRIANT, D., CIHAC, II, 512, LM, MARIAN, O. II, 292, CONV. LIT. XXIII, 337, DDRF, GHETIE, R. M. 238, BARCIANU, ALEXI, W., TDRG, ȘĂINEANU, D. U., CADE, SCRIBAN, D., BĂCESCU, PĂS. 108, RETEGANUL, P. V, 65, VAIDA, CABA, SĂL.); este, de asemenea, numele dat unor specii de pescăruși (LB, LM, CONV. LIT. XXIII, 337, ALR I 1 046/138, 290), iar ca s.n. înseamnă ‘flurierătoare făcută din coajă de salcie’ (ALR I 1 469/148, 243); ca s.f., în forma *libiță*, înseamnă atât nume de pasăre, cât și ‘fată tânără’ (PAȘCA, GL., înregistrat în Bonț, lângă Gherla). Cuvântul provine din magh. *libuc* (*Vanellus vanellus*). În DA, pentru *libiță* ‘fată tânără’ se face trimitere la *libovnic*.

Libuță, ca substantiv ‘boboc de găscă’, este înregistrat în Banat (CV 1951, nr. 6, 27), iar ca interjecție, prin nord-vestul Transilvaniei; în forma *libuța* este strigătul cu care se cheamă găștele (A I 31, TEAHA, C. N. 103); este un derivat de la *libă* cu suf. *-uță*.

„**Lighiņ**” = **lighiūt** s.m. apare într-o poezie populară (*Și-o facut Sfântu Vasile O arie mare, În capul pământului, În zăliștea vântului Și-o scos doisprezece lighiņi Ca focul de iuți. Cu copitele treiera, Cu nările vântura, Cu cozile felezuia, Cu urechile în saci punea*. MAT. FOLK. 1 470 – text înregistrat în Moldova); forma a fost preluată ca atare în DA și glosată „nume dat unor ființe mitologice”. Observăm că în rimă îi corespunde *iuți*, ceea ce ne duce la presupunerea că forma ar trebui să fie *lighiūt*, cu o eroare de transcriere în culegerea de poezie populară sau de tipar (*u* interpretat ca *n*). Contextul poeziei este unul fantastic, evocă un peisaj imaginar, animalul descris având puteri miraculoase. Presupunem că glosarea mai adecvată ar fi ‘bidiviu, cal fabulos’ și ar fi un diminutiv cu suf. *-uț*, probabil de la *lighian* s.m., redactat în DA s.v. *lighioană*, cu indicația (în literatura populară cu caracter mistic) și ilustrat cu citate de tipul: *Văd pe lighian în grajd de piatră mâncând orz strecurat de nouă ori* (H IV 65, Muntenia). În MDA este dată glosarea „ființă imaginară”, iar etimologia nesigură, cf. *lighioană*; cea mai veche atestare trebuie considerată în MAT. FOLK. (1900), și nu PAPAĞAGI, C. L. (1939).

Lighirion subst., **ligurie** s.f.: cea dintâi formă apare în BIBLIA (1688), 59¹/59 (*lighirion și achatis și amethistos*), cf. și ROSETTI – CAZACU, I. L. R. I, 153; cealaltă formă o întâlnim în PO 272/2 (*ligurie, acatie și amatie*), respectiv 311/22 (*ligurie, acates și amatis*), cf. și CL 1962, 134. Ambele provin din gr. λυγύριον.

Lihár s.m. este, regional, numele unei plante, și anume vetrice (*Chrysanthemum vulgare*), cf. BORZA, D. 168. Ar putea fi un derivat de la *lih* „pâlnie” cu suf. *-ar* (termen atestat în ALR SN I h 234/325, în localitatea Voivozi, de lângă Șimleul Silvaniei), judecând atât după forma cuvântului, cât și după faptul că planta are flori tubulare (dispuse în inflorescențe).

Lijabóc s.m.: atestat la ANTIPA, F. I. 69, este numele unei specii de guvizi (*Gobius cephalarges*). Ar putea să provină din ucr. лежебокый ‘zglăvoc’.

Liúbocică s.f. ‘mușcată creată’ (*Pelargonium radula*) este atestată la BORZA, D. 125, provenind din Basarabia. Denumirea corespunde unui diminutiv de la un nume propriu rusesc, *Любочка*.

Líză s.f.: nume care se dă, prin Moldova, unor specii de mușcată, și anume *Pelargonium radula*, numită și mușcată creată (H X 354, 445, XII 281, A V 14, 15, 18, 26, VI 8, 10, 26, GLOSAR REG. 65) și *Pelargonium zonale* (BORZA, D. 125). În MDA se propune ca etimon germ. *Liese*. Numele dat aceleiași plante în maghiară, regional, pornește de la un nume propriu, [büdös] *Lizi*, în traducere literală ‘Lizi cea puturoasă’.

Lizuí vb. IV. are un sens tranzitiv (prin Oltenia) ‘a da cu lut pe jos; a lipi, a murui’ (înregistrat pe lângă Râmnicu-Vâlcea, cf. NALR – O II h 197/909) și unul reflexiv (prin Munții Apuseni) ‘a se umple de noroi’ (FRÂNCU – CANDREA, M. 102), informație la care adăugăm un sens format, probabil, prin extensiune, ‘a se murdări’: *Copilu s-o lizuit cu magiun* (com. din CÂMPENI). Se conjugă la indicativ prezent *lizuiesc*, dar și *lizui* (com. din CÂMPENI).

Loboștelniță s.f., nume de plantă, apare într-o poezie populară din Vâlcea: *Știrul creștea, nu prea creștea, Da loboștelnița moarte-și făcea. Crescură loboștelnița pân’ la toartele cerului!* MAT. FOLK. 1 129. Pare a fi o contaminare între *lobodă*, numele unei plante necultivate (*Atriplex* sau *Chenopodium*), și *șt[ir]élniță¹*, numele de plantă care în DLR este preluat din H XI 436, din zona Panciu.

Loh interj.: atestat în CV 1951, nr. 5, 27, se folosește prin sudul Banatului, cu sensul ‘oprește!’, ‘stai!’. Este preluat din scr. *lok* „cuvânt cu care se alungă vițelul de lângă vacă”.

Lúrbăr, liúrbăr, liurbău s.m.: primele două și numeroase alte forme, înregistrate în BORZA, D. 97, sunt nume date, regional, dafinului (*Laurus nobilis*); *liurbău* denumește, regional, liliacul (*Syringa vulgaris*). Numele plantei provine din germ. *Lorbeer*[baum], magh. *lürbör* (în MDA: germ. *Lorbeer*).

Lustrá vb. I. (< fr. *lustrer*) are, învechit, mai ales în vechile dicționare, sensul ‘a lustrui’. Într-o poezie a lui Andrei Mureșanu este folosit în următorul context: *Zăriși din nou lumina, pământ lustrat de soartă* (MUREȘANU, P. 45/15) și urmează câteva strofe în care poetul evocă jertfele de sânge din istoria neamului; înseamnă ‘a purifica (prin sacrificii)’, trecând de la sensul sacrificiului ritual la cel patriotic. Cuvântul este împrumut din lat. *lustrare*.

Lustráție s.f. este un termen destul de nou, pentru ‘politică de limitare a participării foștilor comuniști la guvernare sau a accesului lor la ocuparea unor poziții în serviciile publice, propusă spre promovare în perioada postcomunistă’: *Legea lustrăției – nevoia de asanare morală a societății* (ROMÂNIA LIBERĂ, serie nouă, 2005, nr. 4 513, 1); provine din fr. *lustration* ‘sacrificiu, ceremonie prin care țărani purifică o persoană, un câmp, o așezare’ (cf. MDA).

Lúșcă s.f.: există mai multe omonime cărora le corespunde această formă.

1) Unul circulă prin Transilvania și Maramureș, designând mai multe plante: ‘bălușcă’ (*Ornithogalum boucheanum*, *Ornithogalum narbonense*), la pl. ‘ghiocei’ (*Galanthus niualis*), ‘ghiocei bogați’ (*Leucoium aestivum*, *Leucoium uernum*), ‘narcise’ (*Narcissus stelaris*). Este, probabil, o variantă a lui *bălușcă* (în DA cu unele dintre aceste sensuri), rezultată prin afereză. În MDA: etimologia necunoscută.

2) Prin nord-estul Olteniei, *lușcă* are sensul de ‘țuică slabă, cu un conținut scăzut de alcool’ (cf. LEXIC REG. II, 28), care poate fi apropiat de *liur*, *leoarcă* (cf. DA).

3) Prin Bucovina, *lușcă* înseamnă ‘pat făcut în colibele tăietorilor de lemne’ (COMAN, GL.) și ‘pat de cazarmă’ (L. ROM. 1960, nr. 3, 79), sens care nu permite apropierea de cuvintele precedente.

4) Comunicată din Straja (Rădăuți), forma *luscă* ‘pleavă’ reprezintă un cuvânt aparte (< ucr.), cf. MDA.

Luștî vb. IV. ‘a desprinde boabele de porumb de pe cocean’ circulă prin Maramureș și nord-estul Transilvaniei (L. ROM. 1965, 557, BUGNARIU, N., BÎRLEA, L. P. M. I, 273, T. PAPAHAĞI, M. 224, ALR I 907/347, 351, 354, 361, ALR SN I h 115/362, ALRM SN I h 83/362); regional (Vișeu de Sus), mai înseamnă ‘a desfăce pănușile de pe știulete’ (GLOSAR REG.); tot prin Maramureș are sensul ‘a dezghioca fasolea’ (ALR I 850/354). Verbul este împrumutat din ucr. *луциму* (MDA).

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”
Cluj-Napoca, str. Emil Racoviță, 21